

Weerstand teen teksgebonde navorsing: 'n bydrae tot 'n omgekeerde benadering tot kultuurstudie¹

Keyan G. Tomaselli & Nelia Oets
Kultuur-, Kommunikasie- en Mediastudies
Universiteit van Natal
DURBAN
E-pos: tomasell@nu.ac.za
E-pos: nelia@medimage.co.za

Abstract

Resisting text-bound research: Towards a reversed approach to cultural studies²

In this article an argument is developed for a reversed approach of cultural studies in discussing problems regarding fieldwork, academic access and accountability. We also argue for an empirical space in cultural studies, for a greater acknowledgement of fieldwork done by Third-World scholars vis-à-vis seminal theory development in the Western world. The article discusses relationships between observers and the observed in terms of dependency, inclusions/exclusions, and borders and othering. We reflexively analyse tensions and contradictions set in motion by the writing of articles on observer-observed relationships within both the San communities themselves and among researchers and development and other agencies working in one of these areas. Issues addressed relate to the ownership of information,

-
- 1 Erkennings: Ons navorsing word gedeeltelik befonds deur die Navorsingsfonds van die Universiteit van Natal. Die National Research Foundation: Social Sciences and Humanities ook 'n finansiële bydrae gelewer. Menings en gevolgtrekkings is die skrywers s'n en nie die Stigting s'n nie. Ons dank aan Vanessa McLennan-Dodd, Arnold Shepperson, Fiona Archer en Belinda Jeursen vir hulle bydraes en Norman Denzin wat hierdie onderwerp voorgestel en kernleeswerk beskikbaar gestel het.
  - 2 Hierdie artikel is 'n verwerking van 'n referaat wat in Junie 2002 gelewer is by die 4th Crossroads Conference on Cultural Studies aan die Universiteit van Tampere in Finland.

the relationship between the local/particular and the national/general policy, and on how to ensure informal discussions around the campfire as well as involvement of, and general access to the written product by a-literate and non-English-speaking communities.

Methodologically this article builds on two earlier studies, based on six years of fieldwork research in the Kalahari among three San communities in Namibia, Botswana and the Northern Cape.

Opsomming

Weerstand teen teksgebonde navorsing: 'n bydrae tot 'n omgekeerde benadering tot kultuurstudie

In hierdie artikel word 'n pleidooi gelewer vir 'n omgekeerde benadering tot kultuurstudie op grond van probleme op die terrein van veldwerk akademiese toeganklikheid en navorsingsverantwoordelikheid. Die skep van 'n empiriese ruimte vir kultuurstudie word bepleit om sodoende meer erkenning te gee aan veldwerk, wat deur Derdewêreldvakkundiges gedoen word, vis-à-vis invloedryke teorieontwikkeling in die Westerse wêreld. In die artikel word ook gelet op die verhouding tussen die waarnemer en die waargeneemde ten opsigte van afhanklikheid, insluiting/uitsluiting, grense en andersmaking ("othering"). Die spanning en teenstrydighede wat voortspruit uit die skryf van artikels oor die verhouding tussen waarnemer en waargeneemde (in sowel die San-gemeenskappe as tussen ons as navorsers en ontwikkelings- en ander agentskappe wat op een van hierdie terreine werksaam is) word op 'n nadenkende manier ontleed.

Kwessies wat betrek word, hou verband met die eienaarskap van inligting; die verhouding tussen die plaaslike en die besondere en die nasionale en algemene beleidsrigtings. Ook word nagegaan op watter manier die volgende verseker kan word: informele besprekings om die kampvuur om inligting in te samel en die geskrewe vorm hiervan ook te versprei en beskikbaar te stel vir a-geletterde en nie-Engelsprekende gemeenskappe.

Metodologies word voortgebou op die resultate van twee vorige ondersoeke wat voortgespruit het uit ses jaar se veldwerk en navorsing in die Kalahariwoestyn. Hierdie navorsing is onderneem in San-gemeenskappe in Namibië, Botswana en die Noord-Kaap.

1. Inleiding

In afgehandelde navorsingswerk in die San-gemeenskappe (Tomaselli, 2001:283-318; McLennan-Dodd, 2003:448-469) wat deur 'n groep navorsers van die Universiteit van Natal onderneem

is, is reeds 'n refleksiewe³ pleidooi gelewer vir 'n omgekeerde benadering tot kultuurstudie deur te let op probleme ten opsigte van veldwerk, akademiese toeganklikheid en 'n navorser se verantwoordelikheid. In hierdie artikel word daarop voortgebou deur die verhouding tussen die waarnemer en die waargeneemde onder die loep te neem. Die oogmerk met hierdie artikel is onder andere om die rol van menslike bemiddeling in die analise van gegewens te betrek, te beskryf en die resultate daarvan in berekening te bring. Ook word beoog om die “stemme” uit die ondersoekveld (die mense uit die San-gemeenskap wat deur die navorsers waargeneem word) as gelykes in die ondersoekproses te betrek. Sodoende word hierdie “stemme uit die veld” beskou as menswaardig en as medeprodusente van die kennis wat sodoende byeengebring word. Dit was dus vir die groep navorsers nodig om 'n geskikte metode te vind waarmee die lede van die San-gemeenskap – die “objekte” van die navorsing – en hulle belange in 'n teoretiese raamwerk opgeneem en beskryf kon word.

Voorts word gekyk na die noodsaak om tekste in terme van hulle kontekste te benader (vgl. Tomaselli 2001, 2003), aangesien akademiese, teksgebonde navorsing, wat dikwels goed geskrewe, voortrefflike analyses lewer, geneig is om die alledaagse, empiriese betekenis op die agtergrond te skuif. Die beskrywing van detail, die direktheid van navorsingsveldwerk en 'n (self-)refleksiewe benadering is egter net so belangrik soos 'n tekstuele teorie waarin menslike bemiddeling erken en beskryf word en waarin navorsers die “stemme uit die veld” as hulle gelykes betrek. Die waarde van teorieë wat gekonstrueer word sonder dat genoegsaam verwys word na empiriese toestande en die mense (die belewende subjekte) wat deel is daarvan, word dus in dié artikel bevraagteken. Sulke teorieë word dikwels die einddoel van kultuurstudie, in plaas van 'n voorlopige middel waarmee die empiriese toestande, wat ondersoekers in die veld teëkom, verduidelik kan word.

---

3 In antropologie is “refleksiwiteit” 'n term wat verwys na 'n metode waar navorsers sowel persoonlike aspekte (wie hulle is, waar hulle vandaan kom en wat hulle met hulle navorsing beoog) blootlê as die proses wat tot die finale eindproduk lei. Dit vestig die aandag op die ondervragingsproses en beklemtoon die invloed wat 'n navorser se wêreldsiening mag hê op die data wat verkry word (vgl. Ruby, 1977). Refleksiwiteit dwing navorsers om hulself in oënskou te neem en is 'n belangrike instrument waarmee hulle bestaande opvattinge krities kan evalueer. Origens kan 'n refleksiewe benadering help om die wisselwerking tussen veldwerkers en hulle informante te bepaal. In die lig hiervan dui 'n refleksiewe argument dus op enige tipe bespreking wat 'n navorser se agtergrond, oogmerke en posisie in die veld blootlê.

2. Tekstualisme/teksgebonde navorsing⁴

Die neiging om tekstualisme of teksgebonde navorsing te beklemtoon, is in hedendaagse kultuurstudie al hewig gekritiseer omdat dit weinig meer as 'n "white on white" textual orientation" bied (Giroux & McLaren, 1994:x). Studente wat byvoorbeeld die kans gegun word om die inheemse, mondelinge literatuur van die Derde en Vierde Wêreld in gedrukte vertalings te ontleed, doen dit dikwels via die gewone poststrukturalistiese teorieë van die Franse ghoeroes. Die gebruik van die Franse model bring egter onvermydelik mee dat inheemse, mondelinge en ander narratiewe uit nie-Europese dele van die wêreld op 'n blanke, Eurosentriese manier gelees word.

In aansluiting hiermee praat Edward Said (1979:93) van 'n "tekstuele instelling" wat die skematiese strekking van 'n teks bo die ongeordendheid van direkte kontak met die mens verkies. Edmund Husserl (1969) se term, *bracketing out*, is ook hier van toepassing. Dié term hou in dat sowel die warboel van die alledaagse lewe as enige bonatuurlike aspekte daarvan uitgesluit moet word, omdat dit die helderheid van die teks vertroebel. Tekste kan dus beskou word as mure wat akademië tussen "ons" en "hulle" oprig met die doel om "ons" te beskerm teen die dubbelsinnigheid, teenstrydighede en verwarrings van die alledaagse lewe (Malan, 1995; Conquergood, 1998; Pollock, 1998).

Met 'n teksgebonde of tekstuele analise is daar gevolglik niks anders as die geskrewe (of soms die visuele of ouditiewe) teks beskikbaar om te wys op die aspekte van afstand en nabyheid, eksploitasie en samewerking wat in die bestudering van kultuurpatrone in gemeenskappe wel 'n rol speel nie. Soos Jackson (1989:184) dit stel, is daar vir so 'n benaderingswyse niks buiten die teks nie. 'n Teksgebonde benaderingswyse kan gevolglik ook nie die vloeibaarheid van menslike interaksie in die uiteindelijke bevindinge verreken nie. So ook kan die maniere waarop betekenis tussen

---

4 "Tekstualisme" of "teksgebonde navorsing" verwys in die algemeen na 'n beklemtoning van die tekstuele konstruksie van identiteit, samelewing en realiteit en die siening dat die betekenis van iets slegs moontlik is op grond van die diskoerse wat daarvoor ontwikkel word. In hierdie artikel verwys "tekstualisme"/ "teksgebonde navorsing" spesifiek na die neiging by navorsers om te konsentreer op wat oor 'n bepaalde fenomeen gesê word eerder as om die deurleefde ervaring (*lived experience*) daarvan self te ondervind. Hierdie neiging word ook in verband gebring met die tradisionele voorstellings van die San (in geskrewe en ander tekste) wat nalaat om 'n holistiese of kontekstuele begrip van hierdie mense se lewens oor te dra.

mense tot stand kom of in gebare, dade of woorde beliggaam is (Jousse, 1997; Baktin, 1986), nie ingesluit word in 'n uiteindelijke bevinding nie. Selves die materiële en geestelike prosesse vir die totstandbring van betekenis (Stoller, 1992) word ook buite rekening gelaat.

'n Verder gevolg van navorsing wat slegs gebaseer word op die beskikbaarheid van reeds bestaande tekste en soos dit dikwels neerslag vind in studies oor en algemene voorstellings van die San is die volgende: daar word aanvaar dat die "Boesmans" as sodanig eintlik "verdwyn" het, dat hulle almal net een tipe leefwyse gehad het en net een taal gepraat het toe hulle "geleef" het (vgl. Wilmsen, 1986; Chapman, 1996). In hierdie tipe studies en ondersoek word historiese periodisering dikwels nagelaat of buite rekening gelaat. Wanneer historiese ontwikkeling nie in ag geneem word nie, het sulke navorsingsresultate 'n "gelykmakende" effek, onder andere ook as gevolg van die volgende: sekere aannames word oor die geskiedenis gemaak; aspekte wat op grond van tekstuele gegewens beskikbaar is, word vooropgestel – juis omdat die konteks van die kultuurpatrone van die mense wat bestudeer word, nie bekend is nie. Gelykmaking is ook die gevolg as net gesteun word op beskikbare teoretiserings oor die inheemse Ander (in hierdie geval die San) en hulle gesien word as een, ononderskeibare massa.

Bogenoemde teksgebonde benaderings tot die kultuurstudie veroorsaak ook dat die Ander dikwels gebruik word as 'n hulpbron – die Ander (die San) word as 't ware onteien en gegewens oor hulle word verhandel. Adverteerders lê byvoorbeeld "beslag" op sowel visuele voorstellings as die spraakklanke en "waardes" van sogenaamde "oermense" en "onteien" die "oermense" in die proses om iets daarmee te verkoop. In Suid-Afrika kan byvoorbeeld gedink word aan advertensies waarin die sogenaamde oermense gebruik word: motors (Mazda), telefoondienste (Telkom), tandepasta (Colgate), treinvervoer (Spoornet). So ook het 'n internetboekwinkel die naam Kalahari.net en heet 'n wildreservaat Kragga Kamma. Wat op die ou end verkoop word, het niks met die "akteurs" self te doen nie (of hulle nou werklik of verbeeld is), maar wel met die wet van geld.

Enigiets word byvoorbeeld in advertensies geïntegreer om boodskappe, wat verbruik aanmoedig, aan die publiek oor te dra. Dit is ironies dat baie van die mense wat gebruik word om sulke produkte te verkoop, dit nie self kan bekostig nie en materieel geïsoleer bly van die einste tekste wat hulle help skep het. In hierdie ruilhandel word niks ontwig nie: nie die kennis wat reeds byeengebring is nie en nie ons persepsies oor die mense en hulle gewoontes en

gebruike wat waargeneem of verbeeld is nie. Hulle bly “hulle” en ons bly “ons”, veilig in ons gedistansieerde andersheid.

3. Om werklik teenwoordig te wees – vóór die teks geskryf word

In die ondersoekveld self werk dinge egter anders: navorsers word direk gekonfronteer met die alledaagse ervaring van ’n ander samelewing en kultuur. Die ondersoek wat die Universiteit van Natal oor visuele antropologie doen, is gegrond op navorsers se video-opnames (Tomaselli, 1999a; 1996), hulle navorsingswerk in die Kalahari (vgl. Tomaselli, 1999a), asook die eienaardige ervarings wat hulle dikwels tydens die ondersoek opdoen.

Studente wat saam op die navorsingsreise gaan, en wie se akademiese vordering voorheen beperk was tot losstaande en reeds geskrewe tekste, kom dikwels stowwerig en moeg terug na die akademie met die duidelike wete dat die Teks eintlik ’n gevangenis van taal is. Die direktheid van hierdie studente se interaksie, die diepte van hulle interkulturele ondervindings en die empatie wat tot stand kom as gevolg van die ervaring, verander hulle persepsies fundamenteel. Hulle kyk met nuwe oë na diegene wat voorheen die Ander was en na die manier waarop teksgebonde ondersoek vashou aan die binêre verhouding tussen navorser en nagevorsde.

’n Sistematiese ondersoek buite-om reeds bestaande tekste maak van die studente en navorsers volwaardige deelnemers aan die proses om nuwe kennis byeen te bring. Ook word die navorsers en studente onvermydelik direk binne die gemeenskap en die verhoudingstelsel wat hulle bestudeer, geplaas (McLennan-Dodd, 2003; Lange, 2003; Jeursen & Tomaselli, 2002; vgl. ook Brown, 2001). Navorsers en studente kom dikwels tot die gevolgtrekking dat hoewel dit soms nodig en noodsaaklik is om abstrakte ontledings te doen, hierdie tipe werkwyse veral vir die (inheemse) mense wat die objek van die ondersoek was, die gevoel van afstand en vervreemding meebring.

Hierdie mense, die “nagevorsdes”, kla dikwels dat hulle hulself, hulle ervarings en hulle omstandighede dikwels nie herken in die geskifte van navorsers wat sogenaamd gekom het om hulle te bestudeer nie.

Die resultate van sodanige navorsing word nie altyd in ’n positiewe lig beskou nie. Belinda Jeursen (2002) sê byvoorbeeld die volgende in verband met onvermydelike selfbelang: “Perhaps part of what is being bought is ‘feeling good about ourselves’, because we are

helping the other instead of just exploiting them. We are also buying academic leverage/publishing power". Hierdie opmerking van Jeursen verwys indirek na die mag wat navorsers, ontwikkelingsbemiddelaars en rolprentmakers het om na dinge te gaan soek, dit waar te neem en dan daarop beslag te lê (Conquergood, 1998:3). Diegene wat onderworpe is aan akademië se ondersoekende oë, verstaan hierdie mag baie goed en voel dikwels gegrief daarvoor (vgl. Hurston, 1990:2). 'n Werker van 'n nie-regeringsorganisasie het byvoorbeeld vir ons gesê:

It's OK if people wish to *jo!* (party), to get qualifications and work with the San. It is the manipulation, and the gatekeeping that I dislike. The false promises. I found a sense of exclusivity amongst those servicing the San.

Soms maak navorsers ook besliste aansprake op die tekste wat hulle van mense oorneem – en selfs ook op individue of 'n hele gemeenskap. Agterdog oor hierdie tekstuele (kulturele, linguïstiese, spirituele) diefstal kom deesdae algemeen onder inheemse bevolkingsgroepe voor. In aansluiting hierby lei hulle afhanklikheid van ander mense om verslag oor hulle kultuurgeskiedenis te lewer tot vyandigheid. Ook word tekste al hoe meer beskou as middele tot *sowel* bevryding as onderwerping.

Daarbenewens is die ontoeganklikheid van akademiese tekste 'n verdere probleem vir die waargeneemdes. Dit is belangrik om aandag te gee aan hierdie epistemologiese skeiding tussen navorsers en nagevorsdes, want selfs navorsers wat krities staan teenoor die akademiese dwingelandy skryf op maniere wat, volgens Conquergood (1998:30), ontoeganklik is vir "oppressed people everywhere [who] must watch their backs, cover their tracks, hide their feelings, and veil their meanings". Geskikte maniere waarop ons hierdie kwessies met San-medewerkers en medewerkers/medenavorsers kan bespreek, is een van die belangrikste uitgangspunte van die projek wat deur die skrywers van hierdie artikel gevolg is. Ons is nietemin bewus van die ironie dat hierdie spesifieke artikel vir ons subjekte net so duister mag wees soos so baie ander wat vantevore geskryf is.⁵

---

5 Dit is een rede waarom hierdie artikel in Afrikaans geskryf is. In Julie 2002 is die inhoud van dié artikel om die kampvuur met ons "navorsingssubjekte" in die Kalahari bespreek en hersien volgens hulle reaksie daarop.

4. Pogings om die afstand tussen waarnemer en waargeneemde te verklein

Belangrike maniere wat die navorsingspan aangewend het om die afstand tussen hulle en die mense wat “nagevors” is, die lede van die San-gemeenskap, te probeer verminder, het die volgende ingesluit: Thompson (1968) se siening van “ervaring” (*experience*)⁶ is geïntegreer in die analise. Ook is die interaksie tussen waarnemers en waargeneemdes (die navorsers se waarneming van “hulle” en omgekeerd) en die aard van die onderhandelingsproses wat hierdie tipe skeiding teweegbring, gedurig in berekening gebring. Aangesien ons self die ontmoetings met die mense wat ons bestudeer bewerkstellig en daaraan vorm gee, gaan ons van die veronderstelling uit dat die bestudering van die Ander ons dwing om terselfdertyd ook ons eie subjektiwiteit, identiteit en motivering as navorsers te bevraagteken. Jeursen (2002) kom ten opsigte van haar eie ervarings in die veld byvoorbeeld tot die slotsom dat “... ethically, it was far too uncomfortable for me. ‘Otherness’ was reinforced rather than reduced by my interactions. I became more aware of my ‘otherness’ than theirs’, uncomfortable with my own motivations”.

Origens bespreek ons studente die verhouding tussen waarnemer en waargeneemde in terme van selfbeskikking (*agency*) en afhanklikheid, weerstand teen oorheersing, insluiting en uitsluiting, en in terme van grense en andersmaking (vgl. byvoorbeeld Boloka, 2001; Simoes, 2001a; 2001b; McLennan-Dodd, 2003). Sommige van hulle kon aanvanklik vanweë die bome nie die bos sien nie. Ondanks die moeilike toestande en konkrete bewyse wat hulle direk aanskou en ervaar, bly die geïdealiseerde model vir ontwikkelingsprojekte en die voorafgaande teoretiese teks steeds ’n bepalende faktor. Volgens Taussig (1993:254-55) is hierdie navolging van tekstualisme en teksgebonde navorsing ’n belangrike kwessie wat betrek moet word, aangesien dit nie net tot studente beperk is nie. Onder die ≠Khomani-Boesmans, wat internasionale bekendheid verwerf het in films en advertensies, stel die Kruiper-familie by Witdraai in die Noord-Kaap hulself byvoorbeeld voor in ooreenstemming met die Westerse denkbeeld van “al die Boesmans”. Dit lei daartoe dat informele interaksie tussen hulle en enige toeris wat die area vlugtig besoek, dikwels deur die ≠Khomani omgesit word in ’n

---

6 Verwante konsepte is Williams (1958) se *structures of feeling* en Hoggart (1970) se bewering dat literatuur ’n wyse van ken is. Hierdie konsepte is veral bruikbaar waar historiese analise betrokke is en waar dit vir navorsers onmoontlik is om toestande direk mee te maak.

transaksie waarvoor betaal moet word. Dawid Kruiper (2000), die tradisionele leier, het in 'n onderhoud⁷ byvoorbeeld gesê:

Ek het besef dat mense net foto's neem. En dan verskyn hulle skielik op brosjures. ... Ek het hierdie kind op die voorblad sien sit. My kind se kind, Ladytjie, sit op die voorblad. En as jy so na die ding kyk, is dit 'n brosjure. En dan verkoop hulle die brosjure net weer op die lughawe aan toeriste. Dis wat ek gesien het. Hy maak maklik geld, maak geld uit my mense uit. Dis hoekom ek op 'n prys besluit het.

Op hierdie manier het die mees gemarginaliseerde mense die reikwydte van handeldryf uitgebrei na ruilverhoudings wat voorheen nie as verhandelbaar gegeld het nie. Een van die etiese kwessies waarmee studente gekonfronteer word, is om te bepaal wanneer informele gesprekke slegs informeel is en wanneer ruilverhoudings ter sprake kom. Dawid Kruiper (2000) wou byvoorbeeld gedurende bogenoemde onderhoud weet hoe sy inligting gebruik gaan word, sodat hy die waarde daarvan kan bepaal:

R500? As ek moes sê: 'Wat het ek gegee? Wat het ek gegee? Nou, wat het ek gedoen? En die onderhoud wat gevoer is, is plat op die tafel. Bly dit net hier of gaan dit verder? Gaan die onderhoud verder of gaan die onderhoud net hier op die tafel dood? Dis 'n vraag wat ek vra.'

Nietemin, namate die individue en gemeenskappe ons as navorsers begin vertrou het, teenoor ons begin oopmaak het en ons begin sien het as moontlike bondgenote in hulle diskursiewe stryd met minder sensitiewe navorsers, joernaliste en fasiliteerders van ontwikkelingsprogramme, het die druk vir verhandelbaarheid verminder. Individue uit die San-gemeenskappe gebruik nie meer hulle (mondelling) teks/gesprek/*hard luck*-stories om hulself te beskerm teen "die wit man" of "die swart man" op wie se leierskap hulle moet vertrou of dit moet ontken om te kan oorleef nie. Met sulke versweë tekste word daar op sigself onderhandel en geworstel en tensy navorsers verstaan wat op grond van die aard van die kennismaking aan die gang is en kan onderskei watter tekste as aandagafleiers aangebied word en watter nie, sal hulle opsetlik mislei word en boonop vir dié voorreg moet betaal (vgl. Grosskurth, 1988).

---

7 Alle aanhalings uit onderhoude met die Boesmans word in die artikel weergegee in die oorspronklike Afrikaans of Engels wat tydens 'n onderhoud gebesig is.

5. Onderhandeling van ruilverhoudings

Hierdie kwessies lei tot vrae rondom magsverhoudings: wie is eintlik in beheer tydens die navorsing? Gesonde verstand sê dat navorsers die dominante vennote is, want hulle het gewoonlik keuse, fondse en middele tot hulle beskikking. Onderhandelings tussen die navorser en die nagevorsde is egter ingewikkelder, aangesien die eksplisiete vlak van optrede dikwels die werking van prosesse onder die oppervlakte verberg. Met ons eerste besoek aan die ≠Khomani vroeg in 1999 het studente wat vir die eerste keer saam was, vervreemd gevoel omdat hulle beheer, beperk en “verhandel” is deur die mense waarmee hulle onderhoude gevoer het (Von Stauss, 2002).

Later, in 2000, toe ons vir die eerste keer met Dawid Kruiper 'n onderhoud wou voer, moes ons vier dae lank via sy persoonlike assistent onderhandel oor bekostigbare vergoeding vir die onderhoud. Daarna het dit nog vier ure geneem om sy pogings, waarmee hy sy *anthro-tourist text* – die “hidden transcript” (Scott, 1990) wat gemarginaliseerdes as 'n taktiek vir ontwyking en kamoefling aanwend – op ons probeer afdwing het, te beëindig voordat ons kon begin praat oor kwessies soos konteks en betekenis wat voorheen in die gespreksvoering verswyg was. Dawid Kruiper (2000) het onder andere in 'n onderhoud gesê:

Dis 'n onderhoud hierdie [en] die kennis in die onderhoud gee ek. En dis nie net vir een, dit is vir almal. Nou voel dit vir my of ek my kennis verkoop en ek is baie versigtig dat my kennis so maklik gekoop kan word. En dan, teen die einde van die dag, het ek niks nie.

As navorsers probeer ons om die belang van wat gesê word (die teks) te ondersoek en te verstaan in verhouding tot dit wat verswyg word (Conquergood, 1998:31). Wat vermeld word, is relatief maklik verkrygbaar – 'n mens hoef net daarvoor te betaal. Die onvermelde is moeiliker bekombaar. Dit verg vertroue, empatie en onmiddellikheid. Dit vereis tyd, deelname en ervaring; die aanvaarding en erkenning van die *noumenale* (die onkenbare materiële werklikheid en die geestelike) wêreld; 'n voorkeur om dinge deur middel van aanvoeling en deelname te wete te kom (De Certeau, 1988: 235) in plaas van om dit te verstaan via beskrywing, abstraksie en sluiting (Ricoeur, 1971).

Wanneer so 'n stand van sake bereik word, word die gemeenskap toenemend op hul gemak, ondanks die akademië se ontginning van hulle kennis en die waardebevestiging daarvan êrens anders. Die neiging om verhoudings te verhandel, verdwyn ook. Anna Festus

(2000), Dawid Kruiper se assistent, het vir ons gesê: “Praat is werk”. Wanneer gesels/praat nie langer as werk of inkomste gesien word nie, verander dit die verhouding. Waarnemers word dan as bondgenote, vriende of familie beskou. Hierdie nuwe verhouding kan navorsers verwar en ander komplikasies na vore bring.

Onwillekeurig vorm die mense met wie die navorsers gesprekke voer, sekere persepsies en is daar by hulle 'n baie sterk bewustheid van wie “in” en wie “uit” is in 'n bepaalde omgewing. Terselfdertyd anker die San hulle idee van identiteit aan hulle plek binne die gemeenskap. Om nie as 'n vreemdeling beskou te word nie, vereis van 'n navorser om op 'n sekere manier in die openbaar op te tree en om betrokke by en lojaal te wees aan die gemeenskap waar hulle hulle ondersoek uitvoer. 'n Faktor wat die ondersoek soms bemoeilik, is omdat dit nooit presies duidelik is watter aspek van die San-gemeenskap se lewens of sosiale netwerk op 'n gegewe tydstep 'n rol speel nie. Aspekte wat 'n rol kan speel, kan onder andere die volgende insluit: politieke toestande, Westerse, landelike en tradisionele invloede. Maatskaplike faktore wat ook hulle lewens kan beïnvloed, is byvoorbeeld alkoholafhanklikheid, en die feit of hulle beskou word as deel van die gemeenskap of as buitelanders. Om mee te leef met die San-gemeenskap en kennis te dra van faktore wat hulle lewens beïnvloed, hou egter ook die gevaar in dat die navorsers gemanipuleer kan word. Daarom is 'n belangrike voorvereiste om te weet op watter wyse die navorsers op hulle hoede hiervoor moet bly.

In teenstelling tot 'n bewus wees van die faktore wat die lewens van die San beïnvloed, weerhou 'n teksgebonde benaderingswyse 'n navorser daarvan om in 'n gemeenskap aangeneem en ingelyf te word. Dit weer kan meebring dat sekere metodes en strategieë om inligting te verskaf en wat net binne die gemeenskap self bekend is, deur die navorsers verontagsaam word (vgl. Conquergood, 1998: 26). In hierdie verband kan strategieë soos die volgende gevolglik 'n remmende rol speel in die onsluiting van nuwe navorsingsgegewens: die gemeenskap se bekendheid met en soms onbewustelike vashou aan “verborge tekste”, misleidende samewerkingstrategieë, en die aanwending van metodes om dele van 'n teks na die kantlyn te verskuif (*decentre*). Desentrerende meganismes is ook veronderstel om hulle spore in linguistiese strukture te vind sodat dit nie nodig is om die uitvoerbaarheid daarvan in aanmerking te neem nie. Voorts hou tekstualisme/teksgebonde navorsing ook verskil, afstand en onderskeid in stand. Dit maak staat op ander tekste vir konteks; dit verwag nie van die navorser om getrou aan die

werklikheid te bly of lojaliteit teenoor die gemeenskap te toon nie; dit vereis nie verantwoordelikheid teenoor diegene waaroor geskryf word nie. Dit sluit ook die alledaagse kulturele verwarring en institusionele vorms van onderdrukking waarbinne baie gemarginaliseerde mense leef, liefhet en sterf, uit van dit wat bestudeer word.

Diegene wie se ervarings uitgesluit word – die mense en hulle kultuur wat ondersoek word – kan egter nie maklik verstaan word op grond van wat boeke/tekste sê nie (Said, 1979:93). Sommige van ons studente en medewerkers wat net op literatuurstudie aangewese is, voel elke keer so as ons groep navorsers Kalahari toe gaan. Een van die medewerkers aan die navorsingsprojek het na haar eerste besoek aan die Kalahari besef dat teksgebonde navorsing (of tekstualisme) wel 'n mens se siening en insig van die wêreld rondom jou kan verander, maar dat dit ook gepaard kan gaan met persoonlike isolasie, 'n nie-bewuswees van en afsydigheid teenoor die werklike lewenservarings van mense wat werklik gemarginaliseerd is. Hoewel teksgebonde navorsing dikwels die analise van strukture en magsverhoudings insluit, is veldwerk nie van belang in hierdie tekstualistiese benadering nie, en berei dit 'n mens nie voor vir 'n ontmoeting met die werklike mense waaroor jy skryf nie. Sulke ontmoetings bring navorsers te staan voor hulle eie subjektiwiteit. Dit bring ook 'n hele aantal nuwe probleme en vrae na vore aangaande die wyse waarop ons betekenis aan dinge gee en die manier waarop magsverhoudings in hierdie ontmoetings funksioneer en toegepas word.

Tekste is verder geneig om hulle kontekste te verswyg; tekste verskaf interpretasies wat die ontmoeting voorafgaan en impliseer geprosesseerde *be-tekening* in plaas van spontane, organiese ervaring. Om as navorsers egter self teenwoordig te wees, lei tot respek, nie net vir 'n ander se kultuur nie, maar ook vir die mense as individue. Belinda Kruiper⁸ (2001a) se woorde: "... one does not expect major things ... only a little bit of respect" spreek boekdele in hierdie opsig.

---

8 Belinda Kruiper is afkomstig van Kaapstad waar sy 'n kursus in maatskaplike werk begin het, maar nie voltooi het nie. Sy het die ≠Khomani leer ken toe sy vir die Parkeraad in die Kgalagadi Oorgrenspark (Gemsbokpark) gewerk het. Sy is met Vetkat, Dawid se half-broer, getroud en bly naby die Oorgrenspark op 'n sandduin. In die gemeenskap vervul sy die rol van intellektueel en spreekbuis. Belinda vertaal dikwels ons Engelsgeskrewe gegewens in Afrikaans – die hoofmedium waarin die gemeenskap onder mekaar kommunikeer.

6. 'n Omgekeerde benadering tot kultuurstudie: die inagneming van stemme uit die omgewing

Met 'n teksgebonde benadering word “mense” nie direk by die ondersoek betrek nie. In teenstelling tot hierdie metode kan 'n omgekeerde benadering om gegewens oor die kultuur van mense te wete te kom, naamlik deur gebruik te maak van die direkte deelname van die gemeenskap, outo-etnografie en nadenke oor die gegewens wat verkry is, navorsers ook soms verwar en gedeeltelik ontwrig. So 'n omgekeerde benadering tot kultuurstudie dwing 'n navorsers ook om standpunt in te neem. Die gemeenskap wat bestudeer word, het soms onrealistiese verwagtings. Hulle dring aan op verantwoordelike optrede en 'n emosionele verbintenis (*commitment*) van die kant van die navorsers. Van die kant van die gemeenskap wat bestudeer word, geld natuurlik ook 'n eie stel uitsluitings en insluitings, verantwoordelike en verpligtinge. Nietemin kan hierdie nuwe, langtermynverhouding ook bevredigend wees. Volgens Belinda Kruiper (2001b) is ons gereelde besoeke aan die gemeenskap, asook die briewe en referate wat hulle ontvang oor hulle interaksie met ons, 'n verdere aanduiding dat ons hulle respekteer en nie uitbuit nie:

... we've said about you, 'those people must come back' ... simply because a letter came back. *Swart [op] wit het terug gekom* ... And you know, there's been no payment involved at Blinkwater with any of the Bushmen. I said to Prof, 'it is not necessary, it depends on whether there's a mutual agreement' ... They've already made peace that they hope you guys would be coming back, but there's no money attachments to it.

Hierdie toegeneentheid het ook in die breër gemeenskap neerslag gevind. Toe ons Dawid Kruiper weer in 2002 ontmoet, was dit nie nodig om lang samesprekings te voer en groot somme geld te betaal nie, al het hy die persoon wat die onderhoud met hom gevoer het, nie geken nie. Belinda het hulle doodeenvoudig aan mekaar voorgestel en gesê dat die student saam met “die Professor” is, soos wat hulle prof. Tomaselli deesdae noem. Die twee het onder 'n boom gaan sit en R5 vir twak was genoeg om die transaksie te beklink. Dit was so anders as met ons eerste besoek aan die ≠Khomani toe die navorsingspan elke onderhoud vooruit moes bespreek, vir elke foto moes betaal en lank moes kibbel oor die voorwaardes vir ruilverkeer en interaksie met die mense. Waar die navorsers toe vasgevang, oorheers, gebruik en misbruik gevoel het, is toegang deesdae makliker en voel dit of daar 'n vertrouensverhouding bestaan – 'n

verhouding waar interaksie nie meer om elke hoek en draai verhandel word nie.

Soms wonder die navorsers self egter oor hulle verbruikerswaarde vir die ≠Khomani. Daar is aan die San-gemeenskap verduidelik dat hulle nie materieel bygestaan kan word nie, maar dat die navorsers en onderhoudvoerders sal voortgaan om op maniere te skryf wat vir hulle ook verstaanbaar is; dat die foto's wat van hulle geneem is, aangestuur sal word; en dat, sover moontlik, gesorg sal word dat hulle stemme gehoor word. Belinda Kruiper (2001b) het kommentaar gelewer op die manier waarop die navorsingspan die gemeenskap se response akademies verwerk:

I've looked at the academics now with whole new eyes, and so do [the others]... The papers that I've read and the few things that I've read is how you transcribe and apply the word from the field in a way that academics can understand it again. So you see your own voice going out there linked with words like methodology and stuff, only in context because you've been partaking ... you almost understand what is being said.

Tot die navorsers se verbasing was erkenning al wat die San-gemeenskap wou gehad het. Gevolglik beskik die navorsingspan oor stories om te vertel en die San het 'n oorspronklike, gedrukte weergawe van alles wat hulle vertel het. Die weergawe is op sigself vir hulle 'n vorm van herinnering, 'n enkodering, en daarom beskikbaar om in 'n verskeidenheid omstandighede aan te wend.

Op grond van die terugvoer van ongepubliseerde artikels oor sekere individue of gemeenskappe, kontak deur middel van vinnige briefies, onduidelike selfoongesprekke (wanneer Belinda Kruiper met 'n donkiekar by 'n sender in die omgewing kan uitkom) en uitnodigings aan Belinda en Vetkat om saam met studente in Durban te kom werk, het sommige van die ≠Khomani begin besef dat geluister word na hul mededelings, dat dit ingang vind en daar 'n gevoel van vereenselwiging met hulle benarde posisie is. Ons kan dit vir hulle makliker maak om hulle eie standpunte na ander navorsers oor te dra, ondersoekers wat – soos die ≠Khomani voel – nie na hulle luister nie, nie omgee nie en nie hulle deel doen nie:

Vanoggend sit daar manne daar van die Welsyn wat ons al in 1999 gevra het om te help om die mense te rehabiliteer, om te help met gesondheid en heling. Net woorde. Niks kom op die vloer nie. Een vergadering na die ander. Kom hou vergadering, eet en gaan dan terug ... en 'n klomp beloftes, leë beloftes (Petrus Vaalbooi, 2000).

... toe ek daai goed gelees het van WIMSA,⁹ wat met die hele San-gemeenskap in Suidelike Afrika werk, het ek reeds gesien dat daar 'n klomp ontwikkelingsbeginsels en oorleg was. En tog, toe ek hier kom, toe sien ek sommige van daardie beginsels is nie toegepas nie (Anna Festus, 2000).

Wanneer die navorsers en studente saam met lede van die San-gemeenskap om die kampvuur sit, werk bespreek en die video's wat gemaak is, vir die ≠Khomani wys, voel hulle relatief bemagtig omdat hulle hulself kan herken in hierdie vorm van voorstelling. Hulle het ook die gerusstelling dat ander mense (politici, nie-regeringsorganisasies, ontwikkelaars) wat hulle lewens van bo af beïnvloed, 'n kans kry om hulle perspektiewe, wat in ons dokumente bespreek word, te lees en hopelik daarvan kennis te neem:

Suddenly a big envelope comes from the University of Natal, and [our] names are in academic circles. And they're seeing it. Before that *die mense kom en praat en vat foto's, maar hulle [die Boesmans] sien niks nie*. Just seeing your name there brings out new things ... it's the gain of friendship, colleagues, everything.

Die mense wat die "studie-objekte" is weet nou dat hulle stemme nie uitgeskakel en dikwels omvorm word tot onverstaanbare abstraksies waarin hulself – as mense – eintlik afwesig is nie. Ook is ons navorsingspanne, wat multi-etnies, multilinguisties, veelrassig en van verskillende geslagte is, nie langer net "blanke mans" wat probeer om iets van iemand ander se sake te wete te kom nie (Conquergood, 1998:30) – al is dit miskien hoe ons aanvanklik met ons eerste besoek waargeneem is. Die feit dat die navorsingspan by Belinda-hulle op die sandduin gekamp het, eerder as om in die Molopo Lodge te bly, was byvoorbeeld vir die gemeenskap van groot belang. Belinda Kruiper (2001b) het dit met besoeke van ander navorsers vergelyk:

[Usually] it was formal interaction of data knowledge. There was never just the human just hanging out. That's why I always believe ... they're too quick, they fly into Uppington, they pick up the people, they start recording data. They haven't had time to necessarily sit at the home and just enjoy the fire first or sleep over.

You can't just make assumptions on flying in or spending three hours and sitting in an air-conditioned vehicle and a hotel in the evening chatting about 'My God, did you see oom Dave, or this

---

9 Working Group of Indigenous Minorities in Southern Africa.

person, this' and going back and playing the tapes to various people back home ...and every one getting the privilege of getting the information in Cape Town and overseas, seeing the Bushmen, listening to the stories.

Belinda het ook te kenne gegee dat die gemeenskap dink ons verstaan hulle moeilike omstandighede beter omdat ons deelgeneem het aan hulle manier van lewe:

They look with new respect because you're prepared to be there. That to me is the best form of bringing dignity to people. Then all the stuff we complain about and the things become relevant in a new way, because the heart understands (Belinda Kruiper, Oktober 2001b).

Die doel van die navorsing wat onderneem is, was egter om 'n nuwe navorsingsmetodologie van deelhê en deelname deur die lede van die gemeenskap te ontwikkel. Ook is gepoog om nuwe en veranderde vorms van skryf en visuele beelding te ontwikkel om op nuwe maniere 'n invloed op heersende veronderstellings uit te oefen. Veral is die oogmerk om die mense, die "studie-objekte" wat in verafgeleë woestynstreek bly en ook aan eiesoortige spanning onderwerp is, by die navorsing te betrek. Die San ervaar spanning en druk omdat hulle deur verskillende projekte internasionaal bekend word en befondsing van skenkers ontvang wat ook direk of indirek sekere verwagtinge oor hierdie skenkings het. In hulle eie omgewing word die San voortdurend bedreig deur sterker groepe wat op hul waterbronne toesak – 'n faktor wat hulle bestaan bedreig. In Westerse terme is hulle dikwels a-geletterd, ongeletterd, onopgevoed en ongelooflik arm. Daarom wil ons performatiewe paradigmas ontwikkel wat die gemeenskappe, as medenavorsers, krities kan evalueer en kan vertrou. Dit is dus nodig om na metodes te soek waar die heerskappy van teorie en interpretasie, nabootsing of Westerse beelding nie op die San afgedwing word nie.

7. Op soek na metodes: die semiotiek van benede

Die benadering wat ons navorsingspan volg, is 'n visuele, antropologiese semiotiek wat op C.S. Peirce se semiotiek (Hartshorne & Weiss, 1931-1935; 1958) gebaseer is. Ons het hierop besluit omdat ons gevind het dat, hoewel die postmodernisme ons metode van refleksiwiteit toelaat, die inherente epistemologiese, kulturele en semantiese relativisme daarvan bydra om die stemme van ons San-medewerkers in die veld verder te marginaliseer. Terwyl dit alles goed en wel is om aan te voer dat die San se stemme dieselfde waarde het as alle ander s'n, stel dit hulle ook gelyk met die stemme

van rassisme, apartheid, ontwikkelingsongelykheid en enige ander stroming wat 'n beginsel van voortgesette marginalisering sou volg. Ons het ook gevind dat De Saussure se semiologiese logika geneig is om 'n mens vas te vang in 'n nominalistiese wêreld van linguïstiese strukture en dus geen ruimte laat om die idee van ervaring in analise in te sluit nie. Dit, sowel as die dualisme waarop De Saussure se benadering gegrond is, dra gevolglik by om die afstand tussen waarnemer en waargeneemde in stand te hou.

In teenstelling hiermee lê die bruikbaarheid van Peirce se semiotiek vir ons in die wyse waarop hy Kant se sistematiese filosofie probeer vernuwe het. Soos Kant het Peirce erkenning gegee aan die bestaan van 'n tipe "onkenbare" materiële werklikheid (die *noumenale*), maar nietemin aanvaar dat hierdie realiteit nie geheel en al van ervaring geskei kan word nie. Gevolglik het hy tekens, as die verband tussen realiteit en ervaring, so bedink dat dit in die drievoudige skema van sy filosofie kon inpas. Voorts sluit hy aan by John Duns Scotus se "matige realisme" deurdat die kousale werking van konsepte vir Peirce nie in die arbitrêre wil van 'n abstrakte agent gesetel is nie, maar in die algemene lewenswyse of gedrag van 'n gemeenskap wat probeer sin maak van hulle wêreld. Op grond hiervan is sy werk meer ter sake om Afrika se ontologieë te verstaan as ander rigtings wat ná Kant in die Europese tradisie ontstaan het (Shepperson & Tomaselli, 1999). (Afrika se ontologieë berus naamlik nie op konkrete objekte nie, maar op 'n wisselwerking van magte en handhaaf die integrasie van subjek en objek.)

Ons vertrekpunt in Peirce se semiotiek is nie op teorie gebaseer nie, maar op 'n metode wat bekend staan as faneroskopie. 'n Teorie, waarin ons die belange van die deelnemende persone of gashere opneem en beskryf, ontstaan uit die toepassing van hierdie metode. *Faneroskopie* het te doen met die beskrywing van fanerons en gee rekenskap van die kennismakings waarin mense sin maak van hulle wêreld. Hierdie singewende kennismakings manifesteer op drie vlakke, naamlik

- die *kennismaking*;
- die *ervaring* van die verskillende partye wat tydens 'n kennismaking op mekaar reageer;

- die manier waarop elkeen dit uiteindelik *verstaanbaar* maak¹⁰ (Tomaselli, 1997).

Die interpretasie van 'n kennismaking (of enige situasie) begin op die vlak van die faneron en hang af van dit wat prakties moontlik is binne die beperkings van enige gegewe faneron. Die *faneron* self is 'n soort superteken wat sowel die opvatting van 'n interpreteerder as die ware ervarings van 'n "objek" van ondersoek (individueel of kollektief) insluit as deel van die algehele konteks in 'n betekenisgewende situasie. Die inhoud van die faneron is alles wat aanwesig is in die binneste/verstand van 'n persoon tydens 'n kennismaking met iemand of iets, ongeag of dit met enige werklike ding ooreenstem al dan nie (Hartshorne & Weiss, 1931-1935; 1958). Dinge soos drome, hallusinasies, besetenheid en enigiets wat wetenskaplik onverklaarbaar is, kan gevolglik ingesluit word by die beskrywing van 'n gegewe faneron. Ons sê byvoorbeeld aan studente dat hulle drome net so belangrik vir hulle analises is as enige ander vorm van kennis en verwag van hulle om 24 uur per dag in 'n navorsingsmodus te wees.

Soos reeds vroeër genoem, is 'n belangrike deel van ons navorsing gerig op die bevraagtekening van ons eie subjektiwiteit, identiteit en motivering. Met die faneroskopiese metode kan ons sowel die Ander se faneron as ons eie ondersoek en beskryf omdat enige tydruimtelike kennismaking tegelykertyd verskillende fanerons kan bevat. Aangesien verskillende mense verskillende idees, verskillende interpretasies en verskillende verwagtings na dieselfde kennismaking bring, het enige kennismaking ook die potensiaal om wanbegrip en konflik te genereer.

Peirce se faneron laat interpreteerders egter toe om mentale vertolkings binne hul kontekste te bestudeer, en verskaf sodoende 'n konsepsuele vertrekpunt waarbinne die potensiële onbepaaldheid van oorsetting (*indeterminacies of translation*) (Quine, 1969) wat tussen Self en Ander bestaan, geakkommodeer kan word. Hierdie onbepaaldheid in die oordrag en vertolking van inligting kom voor by toeriste, waarnemers, rolprentvervaardigers, navorsers of sendelinge aan die een kant, en deelnemende persone (*performers*) en

---

10 Studente gee op verskillende maniere uiting aan hulle interaksie met die gemeenskap: outo-etnografie (McLennan-Dodd, 2003), surrealisme (Lange, 2003), reisbeskrywings (Jeursen & Tomaselli, 2002), meer formele "tekstuele" teorieë soos Wang (2002) se *Is Pro-Poor Tourism viable?*, self-refleksiewe identiteitsanalise (Ndlela, 2002), vergelykende identiteitsanalise (Simoes, 2001a) en die psigospirituele (Sehume, 2002).

hulle inheemse gemeenskappe aan die ander kant. Volgens Quine (1969) is dit die geval omdat daar altyd een subjek (die navorser) sal wees wat dit eens is met 'n algemeen aanvaarde tekstuele objek en ten minste een ander (die nagevorsde) wat 'n dinamiese verhouding van magte sal ondervind. Ten opsigte van die manier waarop navorsers vertolkings skep, sal Afrika se faneron van be-tekening noodwendig 'n mate van onbepaaldheid toon wat dikwels in die praktyk tot ongewenste gevolge lei.

Die mense in Afrika het byvoorbeeld daaraan gewoon geraak om welmenende ontwikkelingsondernemings se ingenieurs en sosioloë oor hulle terrein en in hulle plakkerskampe te sien rondbeweeg. Hulle het eweneens daaraan gewoon geraak om hierdie mense se pogings jammerlik te sien faal. Dit is dus onmoontlik om te bepaal of die San 'n program wat hulle beïnvloed, aanvaarbaar sal vind, tensy 'n mens 'n simpatieke, intellektuele benadering tot hulle ervarings ontwikkel.

Die verskil tussen wat navorsers doen en hoe die “nagevorsdes” dit verstaan (d.w.s. die onbepaaldheid van oorsetting), toon ook dikwels 'n diep gevoel van uitbuiting en onopgeloste griewe onder die San:

Ons weet nie wat die mense sien nie, ons weet ook nie wat die mense nou regtig van ons dink nie. As ons miskien iets daarvan kan terugkry, dan sal ons tevrede wees en gelukkig voel ... Ek voel so hartseer as die mense kom en hulle wil regtig met my praat, en hulle kan Afrikaans praat, maar hulle praat Engels. Dit sal vir my baie beter wees as hulle met my kan kom praat. Ek kan vir hulle sê hoe ek voel, wat ek sien en hoe ek al die dinge ervaar. Dit sal baie goed wees vir my. Dan weet jy as hulle van my weggaan, gaan hy terug met iets, hy gaan terug met 'n kennis, hy gaan terug met 'n goeie idee. En hy kan verder loop en uitbrei (Isak Kruiper, 2001).

Ons metode, wat die kennismaking met en die ervaring van die Ander in analyses insluit, dwing ons om bogenoemde kwessies te ondersoek. Dit dwing ons om die wetenskaplike basis van die algemene (Westerse) siening in oënskou te neem en 'n sensitiwiteit te ontwikkel vir die materiële, spirituele en kulturele behoeftes van die deelnemende persone. Sodoende kan ons meehelp om die hegemoniese greep wat Cartesiaanse objektiwiteit op die aktiwiteit van interkulturele omgang het, te verslap.

Ons taak, en hopelik ook dié van ons studente, is dus gerig op die demokratiese bemagtiging van diegene wie se marginalisering dikwels vererger word deur (kultuur)teorieë wat mense tot vooraf-

bepaalde spreekposisies beperk. Soos in die geval van ideologie kan ons dit beveg, dit probeer temper en 'n wedersydse voordeel probeer bewerkstellig binne die vermoë van almal wat daaraan deel het. Magsverhoudings kan egter nie ontken word nie Dit bestaan op alle vlakke waar dit alles en almal, implisiet of eksplisiet, insluit.

Fiona Archer, 'n ontwikkelingswerker, dui byvoorbeeld aan dat akademiese subtekste dikwels naas die tekste van voornemende ontwikkelaars geskryf word. Oor laasgenoemde word daar met die San onderhandel, maar akademiese tekste, wat dikwels afkomstig is van ontwikkelaars se tekste, verskyn dikwels in koerante, fotoboeke, verhandelings en op TV sonder enige waarskuwing, goedkeuring of voorafgaande ooreenkoms met die San-gemeenskappe. Volgens haar is dit waarom Belinda Kruiper uitgebuit voel: "She had applied herself fully to the development text that was written for the Kalahari – only to find later that she had been part of two texts, unknowingly and unnegotiated with her" (Archer, 2002).

Die lede van die San-gemeenskappe wat meewerk aan die navorsingsprojekte vind dat hierdie dubbele tekste – ontwikkelaars se tekste en akademiese tekste – dikwels (in faneroskopiese terme) 'n dubbelduidende transtekstuele gebied is waarin hulle deur navorsers geposisioneer word. Nietemin maak navorsers of skrywers selde 'n epistemologiese onderskeid tussen die twee tekste. Die gevolg hiervan is 'n verdere voorbeeld van die onbepaaldheid of onbegrensdeheid van oorsetting: die akademici se faneron, waarin alles onderling verbind is, word 'n onbewuste oortreding van die onderskeid wat die ≠Khomani tussen verskillende tekste tref:

- ontwikkeling ("nuttig vir ons");
- navorsing ("nuttig vir 'hulle' om hulle loopbane te bevorder");
- uitvoer ("geld maak" vir bekende inligtingsdiewe asook ander onbekende mense wat visuele materiaal, soos foto's en video's, dikwels sonder toestemming of erkenning versprei en publiseer).

8. Voorstellings van die Ander

Dit is te verstane dat die Ander skynbaar onwillig is dat voorstellings van hulle gemaak word. In 'n wêreld waar die meerderheid van die Selfde (*the Same*) enigiets sal doen om inligting oor hulself in die media te kry, het die onwilligheid dikwels meer te doen met die gevolge van onvanpaste strategieë en ontwikkelings- en ander tekste as met 'n onwilligheid om beroemd te word. Sulke onvanpaste strategieë ten opsigte van die representasie van die Ander kan reeds

teruggevoer word na die tydperk van die kolonialisme waar mense in die Derde en Vierde Wêreld beskou is as die “Ander” van die historiese “Selfde” van Europa (Mudimbe, 1998).

Hierdie verhouding is bevestig deur die verskille wat veronderstel was om die Europeërs (die Selfde) te definieer in teenstelling tot die bewoners van Afrika (die Ander). Verder het twee aparte rigtings, wat mekaar onderling uitsluit, ontstaan toe die seëvierende “wetenskaplike” orde van kennis te staan gekom het voor kulture wat op ander maniere na die wêreld gekyk het. Eerstens is die wêreldbeskouing en handeling van die Ander as ’n godsdienstige diskoers, ’n tipe van priesterbenadering (*priest-craft*) gehanteer (Rorty, 1980:328; Shepperson & Tomaselli, 1991). In terme van die wetenskap het hierdie siening geen geldigheid gehad nie en is dit gevolglik verwerp.

Hierteenoor het die wetenskap die Ander beskou as ’n objek van kennis wat bewaar moes word – in museums, in die media, deur mummifikasie, deur liggaamsgietvorms vir dioramas en deur middel van kultuurtoerisme. So is Saartjie Baartman, ’n Khoi, wat teen die einde van die 17de eeu geleef het, na Europa geneem, waar sy as ’n frats vertoon en in prostitusie ingedwing is. Selfs na haar dood het sy steeds onwaardige behandeling ondergaan toe patoloë haar “eksotiese” private dele, haar brein en haar boude uitgesny het om dit te bestudeer. Nadat sy uitmekaar gesny is, het sy weer “herry” en is sy op ’n openbare uitstalling in ’n Paryse Museum vertoon. (Baartman se liggaam het uiteindelik in 2002 met heldeverering teruggekeer na Suid-Afrika, waar verskillende belangegroepes in die Khoisan-gemeenskap begin het om te wedywer vir die besit van haar oorblyfsels.)

Veranderinge wat in die postmodernistiese tyd ontstaan het, het bogenoemde onderskeid tussen wetenskap en priesterbenadering egter in duie laat stort (Tomaselli, 1999b). Etnografie word nou verhandel deur die taal van kultuurtoerisme en opgetooi in diskoerse van “bewaring”, “ontwikkeling” en “ekotoerisme”. Dis belangrik om die “Boesmans” te bewaar omdat “ons” iets van hulle inheemse kennis kan leer (én dit dan kan uitbuit). Die objek is nou die lewende bewaarder van ’n wetenskap (’n objek) wat vir die Westerse wêreld nog onbekend is. Sodoende word mense dan geobjektiveer in ’n wetenskaplike (hoofsaaklik dierkundige) diskoers waarmee die waarde van nuwe vorms van kennis bepaal kan word. Hierdie nuwe psigospirituele paradigma kan lei tot uitbuiting wanneer die modernistiese wetenskap en die TV weereens die kennis van die inheemse Ander plunder (Tomaselli, 1999b), al kan dit terselfdertyd ook bemagtigend wees vir die waargeneemdes (Sehume, 2002).

Soos reeds hierbo genoem, is representasie vir die Boesmans op sigself nie 'n probleem nie. Dawid Kruiper se uitdruklike wens is dat die Kaapse Museum na sy dood 'n gietsel van hom moet maak en hom saam met sy voorouers, wat reeds in die museum is, in die openbaar moet uitstal. Hy beskou sy toetrede tot die openbare vertoon van sy voorvaders as 'n finansiële geleentheid en 'n kans dat sy pleidooi vir die beskerming van “tradisionalisme” na sy dood voortgesit sal kan word. Hierdie diorama, wat voorheen in 'n museum vir natuurgeskiedenis te sien was, het sedert die tagtigerjare egter dikwels gelei tot 'n intense, ideologiese stryd onder die Khoi/San. Sommige redeneer dat hierdie tipe museumvoorstelling nie net die Weste se negatiewe beeld van die Khoi/San se primitiwiteit laat voortbestaan nie, maar dat dit ook grens aan heiligskennis (Tromp, 2001). Dit lyk egter asof die druk om die diorama te verwyder hoofsaaklik van die stedelike, Christelike, Kaapse Khoi-gemeenskappe afkomstig is. Die San-gemeenskapslede wat Frans Prins, die antropoloog, ondervra het, voel trots om met die diorama geassosieer te word en sou graag sien dat dit weer opgerig word in die !Kwa ttu Sentrum vir San-kultuur en -opvoeding net buite Kaapstad (Prins, 2002).

In aansluiting hierby het die “tradisionele” ≠Khomani ook Westerse diskoerse oor die “Boesmans” op 'n omgekeerde of doelbewus verdraaide manier geïnternaliseer en stel hulself nou aan die wêreld voor in terme van hierdie mitiese (primitiewe) beelding. Die beelde word dus herbepaal deur sogenaamde premoderne mense wat besef dat hulle sogenaamde “primitiwiteit” in 'n postmoderne ekonomie wel hulle enigste bron van oorlewing mag wees. Die ≠Khomani maak gevolglik staat op inheemse kennis wat aan hulle toegeskryf word en wat hulle “gewillig” is om met enigiemand te deel wat hulle ondervra:

And I only know what I hear when the people leave, or in the conversations when researchers are busy with the tape recorders in the veld, conjuring up things, and we park off and we're having a joint this side, and then all the stuff comes out: Nobody actually knows where it was buried under. We're just making up the story, because, *ai tog*, the people they want to know. Ninety percent of the time they do not really say truthfully to a so-called white person what their hearts feel. They're still intimidated by the very past, the white thing (Belinda Kruiper, 2001b).

9. Pogings om die gaping te oorbrug

Om hierdie tipe situasie te vermy en die gaping tussen ons en ons San-medewerkers te oorbrug, sluit ons eie metodes, soos reeds genoem, outo-etnografie, besprekings, interaksie om kampvure en sintuiglike etnografieë in (Stoller, 1998; Lange, 2003, Tomaselli, 2003, McLennan-Dodd, 2003). Hiermee gee ons aan ons San-informante 'n wyse om geskrewe weergawes te ontwikkel en om 'n breër persepsie en beleid by hulle eie geskifte-in-wording te voeg. Terselfdertyd het hulle ook geleer om 'n skrifgesentreerde spel te speel deur die ondermyning van

- die tekstuele epistemologieë van kroniekskrywers en agente van buite;
- die mag en status wat toegeken word aan spesifieke lede in die gemeenskap wat hulself geskaar het by bepaalde tekstuele epistemologieë, en wat geënkodeer is in die werk van byvoorbeeld ontwikkelings- en ander agentskappe.

Die San-gemeenskap se verset teen skrywers/TV-produksieleiers en hulle tekste oor die ≠Khomani (veral as laasgenoemde aanvoer dat hulle óf nie betaal is nie, óf onderbetaal is vir hulle samewerking) word dikwels teenoor ons geopenbaar. Dit het ons laat vermoed dat ons ≠Khomani-informante gedeeltelik met ons saamwerk. Ons eie tekste is immers daarop ingestel om waarnemings te dokumenteer wat verband hou met die diefstal van inheemse kennis, met on-gelyke magsverhoudings en ander oortredings, ongeag of dit buite of binne die meewerkende gemeenskap neerslag vind.

Die manier waarop ons menslike agensie terugbring na die analise het gemeenskappe, wat voorheen vyandiggesind was, ook bewus gemaak van die simboliese waarde wat tot stand kom wanneer jy in iemand anders se storie ingesluit word.

... it was so nice, even seeing my name in black and white. ... I see this gain here as a growing, and it leads to dignity, and definitely it's about education sharing. ... because I go and share with the family everything, because I know they love hearing. I would go and say to them, 'there's this video about this woman, the N!ai Bushman', and [tell them] what's happened. And we will discuss it and I'll get their opinions. What we're gaining here from each other is cultural sharing and education, through the academic field. Because we're learning about you as people, we're also learning about how you apply yourselves. I didn't know that it's so difficult – because I think it

is – to write a paper in academic language (Belinda Kruiper, 2001b).

'n Uiteensetting van Belinda Kruiper se argument sou in akademiese taal miskien so kon klink: die Ander (San) het nou 'n medium om op die Selfde (navorsers) te reageer en hulle te betrek. Dit het ernstige implikasies vir die wyse waarop ons as vakkundiges in kultuurstudie te werk gaan. Het ons die vermoë om die vakgebied se witheid, Eurosentrisme en groeiende tekstuele heerskappy te desentreer? Indien wel, dan is dit nodig dat die mense, die "objekte" van ons navorsingsproses medeproduseerders van kennis word, ongeag of hulle, in Westerse terme, geletterd, a-geletterd, of hoofsaaklik ongeletterd is. Hulle weet gewoonlik waar hulle in hierdie moeilike verhouding staan, maar weet ons? Die omkering van magsverhoudings en die intellektuele perspektief, asook die waarde van navorsing, is op die ou end nie net 'n intellektuele oefening nie, maar ook 'n etiese oefening.

Geraadpleegde bronne

- ARCHER, F. (archer@iafrica.com) 2002. [E-pos aan: Tomaselli, K.G. (tomasell@nu.ac.za) Junie, 18.]
- BAKHTIN, M.M. 1986. *Speech genres*. Trans., Vern W. McGee. Austin, Texas : University of Texas Press.
- BOLOKA, G.M. 2001. Porous borders and the changing geography of social relations: Encountering the Other. (In Tomaselli, K.G. & Dunn, H., eds. *Media, democracy and renewal in Southern Africa*. Denver: International Academic Publishers. p. 281-296.)
- BROWN, D. 2001. Aboriginality, identity and belonging in South Africa and beyond. *English in Africa*, 28(1):67-90.
- CHAPMAN, M. 1996. *South African literatures*. London: Longman.
- CONQUERGOOD, D. 1998. Beyond the text: Toward a performative cultural politics. (In Dailey, S.J., ed. *The future of performance studies: Visions and revisions*. Washington, DC: National Communication Association. p. 25-36.)
- DE CERTEAU, M. 1988. *The writing of history*. Trans. Tom Conley. New York: Columbia University Press.
- FESTUS, A. 2000. Onderhoud, Witdraai, Noord-Kaap. 29 September 2000.
- GIROUX, H. & McLAREN, P., eds. 1994. *Between borders: Pedagogy and politics of cultural studies*. New York: Routledge.
- GROSSKURTH, P. 1988. *Margaret Mead: A life of controversy*. Harmondsworth: Penguin.
- HARTSHORNE, C. & WEISS, P., eds. 1931-1935, 1958. *The collected works of Charles Sanders Peirce*. Vols. I-VII. Vols. VI-VIII edited by A. Burkes. Cambridge: Harvard University Press.
- HOGGART, R. 1970. *Speaking to each Other*. Volume Two: About Literature. London: Chatto.
- HURSTON, Z.N. 1990. *Mules and men*. New York: Harper.

- HUSSERL, E. 1969. *Ideas: General introduction to pure phenomenology*. London: Allen & Unwin.
- JACKSON, M. 1989. *Paths towards a clearing: Radical empiricism and ethnographic inquiry*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- JEURSEN, B. (jeursen@paradise.net.nz) 2002. [E-pos aan: Tomaselli, K.G. (tomasell@nu.ac.za) Junie, 12.]
- JOUSSE, M. 1997. *The anthropology of geste and rhythm: Studies in the anthropological laws of human expression and their application in the Galilean oral style tradition*. Trans. E. Sienaert and J. Conolly. University of Natal, Durban: Centre for Oral Studies.
- KRUIPER, D. 2000. Onderhoud, Witdraai, Noord-Kaap. 29 September 2000.
- KRUIPER, B. 2001a. Onderhoud, Witdraai, Noord-Kaap. 24 Julie 2001.
- KRUIPER, B. 2001b. Onderhoud, Universiteit van Natal, Durban. 23 Oktober 2001.
- KRUIPER, I. 2001. Onderhoud, Ostri-San, Hartebeespoortdam, Noordwes-provinsie. 8 November 2001.
- LANGHE, M.E. 2003. In search of methodology: From one to another. *Cultural Studies – Critical Methodologies*, 3(4):429-447.
- MALAN, C. 1995. The politics of self and other in literary and cultural studies: The South African dilemma. *Journal of Literary Studies*, 11(2):16-28.
- McLENNAN-DODD, V.J. 2003. Hotel Kalahari: You can check out any time you like, but you can never leave. *Cultural Studies – Critical Methodologies*, 3(4):448-469.
- MUDIMBE, V.Y. 1988. *The invention of Africa: Gnosis, philosophy and the order of knowledge*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- NDLELA, N. 2002. Representations of Zulu cultural identity in cultural tourism: A case study of Izintaba Zulu cultural village. CMS. (M.A. dissertation.) Available at <http://www.und.ac.za/und/ccms/index.html> [1 May 2002].
- POLLOCK, D. 1998. A response to Dwight Conquergood's essay "Beyond the text: Towards a performative cultural politics". (In Dailey, S.J., ed. *The future of performance studies: Visions and revisions*. Washington, DC: National Communication Association. p. 37-46.)
- PRINS, F. (feprins@mweb.co.za) 2002. [E-pos aan: Tomaselli, K.G. (tomasell@nu.ac.za) Junie, 14.]
- QUINE, W.V.O. 1969. *Speaking of objects, ontological relativity and other essays*. New York: Columbia University Press.
- RICOEUR, P. 1971. The model of the text: Meaningful action considered as text. *Social Research*, 38:529-562.
- RORTY, R. 1980. *Philosophy and the mirror of nature*. Oxford: Blackwell.
- RUBY, J. 1977. The image mirrored. Reflexivity and the documentary film. *Journal of the University Film Association*, 29(1):3-11.
- SAID, E. 1979. *Orientalism*. New York: Vintage.
- SCOTT, J.C. 1990. *Domination and the arts of resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- SEHUME, J. 2002. Staging authenticity via cultural tourism – A visitation of spirits: Kagga Kamma Visit. Available at www.und.ac.za/und/ccms [20 May 2002].
- SHEPPERSON, A. & TOMASELLI, K.G. 1999. African gnoses and geometries of difference: 'science' vs 'priest-craft'. (In Haines, R. & Wood, G., eds. *Africa after modernity*. Port Elizabeth: Institute for Planning and Development Research, University of Port Elizabeth. p. 47-62.)

- SHEPPERSON, A. & TOMASELLI, K.G. 1991. Semiotics in an African context: 'science' vs 'priest-craft'. *Acta Semiotica Fennica*, II:159-175.
- SIMOES, A. 2001a. *Issues of identity in relation to the Kalahari Bushman of Southern Africa: A comparative analysis of two different Bushmen groups during the late 1990s and into 2001*. Durban: University of Natal. (M.A. dissertation.)
- SIMOES, A. 2001b. A local encounter on a global landscape: A critique of Gibson Boloka's "Encountering the 'Other'". (In Tomaselli, K.G. & Dunn, H., eds. *Media, democracy and renewal in Southern Africa*. Denver: International Academic Publishers. p. 297-309.)
- STOLLER, P. 1998. *Sensuous ethnography*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- STOLLER, P. 1992. *The cinematic griot: The ethnography of Jean Rouch*. Chicago: University of Chicago Press.
- TAUSSIG, M.T. 1993. *Mimesis and alterity*. New York: Routledge.
- THOMPSON, E.P. 1968. *The making of the English working class*. London: Penguin.
- TOMASELLI, K.G. 1996. *Appropriating images: The semiotics of visual representation*. Højbjerg, Denmar: Intervention Press.
- TOMASELLI, K.G. 1997. Orality, rhythmography and visual representation. *Visual Anthropology*, 9:93-116.
- TOMASELLI, K.G., ed. 1999a. Encounters in the Kalahari. Theme issue, *Visual Anthropology*, 12(2-3):131-136.
- TOMASELLI, K.G. 1999b. Psychospiritual ecoscience: The Ju/'hoansi and cultural tourism. *Visual Anthropology*, 12(2-3):185-195.
- TOMASELLI, K.G. 2001. Blue is hot, red is cold: Doing reverse cultural studies in Africa. *Cultural Studies – Critical Methodologies*, 1(3):283-318.
- TOMASELLI, K.G., ed. 2003. From one to an-other: Auto-ethnographic explorations in Southern Africa. Theme issue, *Cultural Studies – Critical Methodologies*, 3(4):383-396.
- TROMP, B. 2001. Display infuriates Khoisan. *Saturday Argus*: 29, March 31.
- VAALBOOI, P. 2000. Onderhoud, Noord-Kaap. 29 September 2000.
- VON STAUSS, A. 2002. Reflections on two field trips: Intercultural encounters at Rob Roy cultural village (KwaZulu Natal) and in the Kalahari desert (Northern Cape). Available at <http://www.und.ac.za/und/ccms/index.html> [18 May 2002].
- WANG, C. 2002. *Is pro-poor tourism viable? Cultural tourism as sustainable development in Zulu and Bushman communities*. Durban: University of Natal. (M.A. dissertation.)
- WILLIAMS, R. 1958. *Culture and society, 1750-1950*. Harmondsworth: Pelican.
- WILMSEN, E. 1986. *Land filled with flies: A political economy of the Kalahari*. Chicago: University of Chicago Press.

Kernbegrippe:

kulturele studie: 'n veranderde benadering van
San-gemeenskappe: kultuur, houdings, medewerking
tekstualisme/teksgebonde navorsing
waarnemer-waargeneemde: verhouding tussen

Key concepts:

cultural studies: a reversed approach of
observer-observed: relationship between
San communities: culture, attitudes, cooperation
textualism/text-bound research

